

## Črno blago Bele Krajine – čovječja ribica nazvana krampus

### Black treasure from Bela Krajina (White Region) - the olm named devil

DAG TREER

Hrvatsko herpetološko društvo – Hyla, Radučka 15, 10000 Zagreb, Croatia, dag.treer@gmail.com

Crna čovječja ribica (*Proteus anguinus parkelj* Sket & Arntzen, 1994), ili „črni močeril“ na slovenskom, podvrsta je čovječje ribice čiji su predstavnici nađeni samo na dva susjedna izvora u području Bele Krajine, u jugoistočnoj Sloveniji, zapadno od Žumberka (Bela Krajina dobila je ime po brezama kojih je mnogo u tom kraju). Ime podvrste – parkelj – na slovenskom znači krampus. Takav je naziv ova čovječja ribica dobila jer ima pigmentiranu, sivo, smeđe do crno obojenu kožu. Slične asocijacije izazvale su i jedinke njene srodne, bijele podvrste za koje je lokalno stanovništvo u srednjem vijeku govorilo da su mladi zmajevi.

Osim pigmentiranom kožom, crna čovječja ribica razlikuje se od bijele i po tome što odrasle jedinke imaju razvijene oči i drugačiju tjelesnu konstituciju – poput kraće glave i drugih morfoloških karakteristika. Analizom mitohondrijske DNA utvrđeno je da je crna čovječja ribica genetski srodnija bijeloj čovječjoj ribici iz susjednih izvora, nego što su populacije bijele čovječje ribice međusobno srodne diljem svojeg područja rasprostranjenja. To znači da se bijele čovječje ribice, na primjer iz Hrvatske i jugoistočne Slovenije, međusobno genetski razlikuju više nego što se bijele čovječje ribice iz jugoistočne Slovenije razlikuju od crne čovječje ribice. Kako bijele čovječje ribice izvana na prvi pogled izgledaju slično, ta razlika se najlakše može uočiti uspoređujući njihovu genetsku srodnost. Unatoč tome, crna čovječja ribica svoju posebnost dokazuje i nešto drugačijim načinom života. Noću jedinke dolaze u površinske vode koje okružuju ujezereni izvor gdje se vjerojatno hrane jer tu mogu pronaći više hrane nego u hranom siromašnijem, podzemnom staništu.



Slika 1. Ujezereni izvor Jelševnik.

Figure 1. Limnocene spring of Jelševnik.



Slika 2. Info ploča kod izvora.

Figure 2. Info table at the spring.

Crnu čovječju ribicu zapazilo je 1986. lokalno stanovništvo u izvoru Dobljčica. Iako su slovenski znanstvenici nakon toga organizirali više potraga za njom, uključivši i ronioce u

potragu, kako bi je pronašli u tom izvoru i službeno dokazali njezino postojanje, crna čovječja ribica tamo nije više pronađena. Srećom, kasnije je pronađena na susjednom izvoru Jelševnik (slika 1, slika 2) koji sada predstavlja jedino mjesto gdje ona sigurno postoji. Zanimljivo je da su na svim okolnim izvorima na kojima su nađene čovječje ribice, nađene samo jedinke bijele podvrste.

Zbog postojanja deponija iznad izvora čak je i na izvoru Jelševnik opstanak ove jedinstvene svojte bio upitan kada je došlo do podzemnog onečišćenja vodom iz deponija, nakon čega ribice mjesecima nisu viđene u izvoru. Srećom, preživjele su nepovoljno razdoblje negdje duboko u svom podzemnom staništu i ponovno se pojavile kada je prošlo onečišćenje. Nakon toga je deponij saniran, pa ne predstavlja više opasnost za ovu svojtu.



Slika 3. Zaštitni kavez unutar šatora.

Figure 3. Protective cage inside the tent.



Slika 4. Zupančičeva hiša.

Figure 4. Zupančič house.

Činjenica koja će, vjerujem, mnoge oduševiti kada govorimo o crnoj čovječjoj ribici, je to što ju možete bez mnogo muke vidjeti u njenom prirodnom staništu. Područje izvora Jelševnik je u posjedu jedne obitelji koja ga je kupila u 80-ima. Slovenski biolozi su u međuvremenu sagradili šator koji pokriva dio izvora. Šator omogućuje znanstvenicima i posjetiteljima da vide crnu čovječju ribicu ponekad čak i tijekom dana, iako one obično izlaze noću iz podzemlja.

Ribice su u šatoru zaštićene metalnim kavezom (slika 3) kroz kojeg ih lako možete vidjeti kako izlaze ispod kamenja vjerojatno u potrazi za hranom. Kraj izvora obitelj posjeduje kuću koja se zove, prema prezimenu obitelji, „Zupančičeva hiša“ (slika 4). Uz kuću se nalaze objekti seoskog turizma te uzgajalište pastrva za prehranu. U kući je moguće pogledati video o čovječjim ribicama i porazgovarati s ljubaznim i susretljivim domaćinima. Trenutno još nema mnogo turista i ne plaća se ništa za posjetu i ulazak u šator, ali proizvodnja suvenira u obliku crne čovječje ribice već je započela. Kada posjećujete ribice imajte na umu kako je to svojta jedinstvena u cijelom svijetu koju je moguće naći jedino na tom lokalitetu pa ih

nastojte ne previše uznemiravati. U planu su stalni videonadzor crne čovječje ribice u šatoru, koji je možda već zaživio. Osobno sam imao priliku prvo uočiti planinskog velikog vodenjaka (*Triturus carnifex*) u šatoru (slika 5), a tek nešto kasnije dvije crne čovječje ribice izašle su kroz pukotine među kamenjem iz svojeg podzemnog staništa i učinile potragu uspješnom (slika 6, slika 7).



Slika 5. *Triturus carnifex*, planinski veliki vodenjak.

Figure 5. *Triturus carnifex*, alpine crested newt.



Slika 6. *Proteus anguinus parkelj* kraj ulaza u svoje podzemno stanište.

Figure 6. *Proteus anguinus parkelj* by the entrance to its underground habitat.



Slika 7. *Proteus anguinus parkelj*.

Figure 7. *Proteus anguinus parkelj*.

Lokalitet gdje se nalazi crna čovječja ribica relativno je blizu Zagrebu. Iz Zagreba treba putovati do gradića koji se ponovno, «simbolično», zove Črnomelj. Tamo je informacije kako doći do izvora Jelševnik moguće dobiti u turističkom uredu, a možete uvijek pitati i domaće ljude da vas upute. Lako ga je pronaći, a osim toga do samog izvora moguće je doći autom po asfaltiranoj cesti što je dobro za posjetitelje ali nije baš dobro i za zaštitu ovih endemskih životinja. Koordinate su 45.5727 N i 15.1498 E. Preporuča se da najavite svoj dolazak vlasnicima izvora, obitelji Zupančič, kako biste bili sigurni da će biti tamo kada dođete. Njihovi brojevi telefona su +386 7 305 18 48, +386 31 632 636 i +386 41 632 636.

#### **POVEZNICE ZA POSJETITELJE**

[http://www.zrsvn.si/sl/informacija.asp?id\\_meta\\_type=63&id\\_informacija=466](http://www.zrsvn.si/sl/informacija.asp?id_meta_type=63&id_informacija=466)

[http://www.slovenia.info/?naravne\\_znamenitosti\\_jame=7224&lng=1](http://www.slovenia.info/?naravne_znamenitosti_jame=7224&lng=1)

[http://www.dnevnik.si/tiskane\\_izdaje/dnevnik/38764](http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/38764)

<http://www.slovenia.info/si/ponudniki-podezelje/Turistična-kmetija->

[Zupančič.htm?ponudniki\\_podezelje=56&lng=1](Zupančič.htm?ponudniki_podezelje=56&lng=1)

